

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.
AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.
АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

DOI: 10.59610/bbu1.2025.1.14

*Abbasov Sərvər Alican oğlu,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Bakı Dövlət Universiteti
E-mail: server.abbasov@gmail.com;*

*Ələkbərli Yusif Əziz oğlu,
doktorant,
Bakı Dövlət Universiteti
E-mail: yusif_elekberli.2002@mail.ru
© Abbasov S.A., Ələkbərli Y.Ə., 2025*

UOT: 656.025, 658.7, 004.8, 004.65, 005.52
JEL: R41, L91, M11, L86, C63

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ PAYLAYICI LOGİSTİKA SİSTEMİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ MEXANİZMLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - paylayıcı logistika sistemlərinin nəzəri əsaslarını və idarə edilmə mexanizmlərini araşdırmaq, Azərbaycanın bu sahədəki potensialını qiymətləndirmək və inkişaf perspektivləri üçün təkliflər irəli sürməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil və sintez metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - təhlil olunan idarəetmə mexanizmləri və tətbiq olunan müasir texnologiyalar vasitəsilə şirkətlər logistika xərclərini optimallaşdırma, təchizat zəncirinin effektivliyini artırma və müştəri məmnuniyyətini yüksəldə bilərlər.

Tədqiqat nəticələri - dövlət orqanları və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən biznes strukturları üçün logistika siyasətinin formalaşdırılmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - müasir dövrdə sürətlə dəyişən iqtisadi və texnoloji şəraitdə paylayıcı logistika sistemlərinin idarə edilməsinə yeni yanaşmalar təklif olunur. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, bu işdə paylayıcı logistika sistemlərinin idarə olunmasında rəqəmsal texnologiyaların – xüsusilə Big Data analitikası, süni intellekt alqoritmləri və avtomatlaşdırılmış qərar qəbulətmə sistemlərinin rolu qiymətləndirilir.

Açar sözlər: paylayıcı logistika, idarəetmə mexanizmləri, təchizat zənciri, informasiya texnologiyaları, strateji planlaşdırma, logistik şəbəkə.

G İ R İ Ş

Müasir dövrdə globalaşma, rəqəmsallaşma və bazar tələblərinin sürətli dəyişməsi nəticəsində logistika sistemlərinin, xüsusilə də paylayıcı logistika mexanizmlərinin effektiv idarə olunması iqtisadiyyatın dinamik sektorlarından birinə çevrilmişdir. Paylayıcı logistika məhsulun istehsal mənbəyindən son istifadəçiyə qədər daşınma prosesini əhatə edən mühüm bir

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

fəaliyyət sahəsidir və bu sistemin səmərəli işləməsi müəssisələrin bazar rəqabətliliyini müəyyən edən əsas amillərdən biri hesab olunur. Qloballaşan bazar şəraitində müəssisələrin operativ qərar verməsi və effektiv logistik idarəetmə sistemlərinə sahib olması böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan paylayıcı logistika sistemləri istehsalçı ilə istehlakçı arasında körpü rolunu oynayır. Sistemin düzgün idarə olunması məhsulun vaxtında və optimal xərc səviyyəsində çatdırılmasını təmin edir. Mövcud durumda effektiv və çevik paylayıcı logistika sistemlərinin qurulması və idarə olunması müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyini müəyyən edən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Paylayıcı logistika sisteminin məqsədi məhsulların istehsal mənbəyindən son istehlakçıya qədər optimal şəkildə çatdırılmasını təmin etməkdir.

Logistika termini qədim dövrlərə – hərbi təşkilatların təchizat və nəqliyyat fəaliyyətlərinə qədər gedib çıxsada, müasir mənada logistika XX əsrin ikinci yarısından etibarən iqtisadi və menecment elmlərində ayrıca sahə kimi formalaşmağa başlamışdır. Logistika istehsalın, malların, xidmətlərin və məlumatların mənbədən son istehlak nöqtəsinə qədər hərəkətini planlaşdırır, həyata keçirən və nəzarətdə saxlayan kompleks proseslər toplusudur. Logistika strategiyası, istehlak bazarının tələblərini ödəmək müddətində ehtiyatların dövriyyəsi vacib idarəetmə vəzifəsi olaraq qaldığından ehtiyatlarda "dondurulmuş" pul vəsaitlərinin miqdarının azaldılmasına yönəldilmişdir. Ehtiyatların idarəetmə siyasətində aşağıdakılar mütləq nəzərə alınmalıdır: istehlak bazarının seqmentləşdirilməsi; bir sıra məhsula ehtiyac; yük daşınma sxemlərini birləşdirmə imkanı; rəqiblərin təsiri; mövsümlilik.

Dörd əsas komponent: logistika infrastrukturunun təşkili, məlumat mübadiləsi, nəqliyyat və ehtiyatların idarəçiliyinə əsaslanan logistika sistemi yaradarkən müxtəlif metodlardan istifadə edə bilərik. Bu komponentlərin hər biri potensial şəkildə əlaqəli ümumi xərclərlə müəyyən müştəri xidmətinə nail olacaqdır. Əslində bu funksiyalar integrasiya olunmuş logistika həlləri sistemini yaratmaq üçün birləşdirilir. Logistik infrastruktur daxilində digər fəaliyyətlər - anbar, yük daşınması və qablaşdırma da logistik sistemin bir hissəsidir, lakin əsas deyil. Onların müəssisənin logistika sisteminə effektiv integrasiyası əmtəə-material axınlarının hərəkətini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirəcək və asanlaşdıracaqdır.

1. Paylayıcı logistika sisteminin nəzəri əsasları

Çox vaxt anbarın fəaliyyəti həm anbarın funksiyalarına, həm də vəzifələrinə təsir göstərən müəyyən ixtisaslaşma ilə əlaqələndirilir. Eyni zamanda V.V. Dybskayanın qeyd etdiyi kimi, "logistik sistemin funksional sahəsinin xarakteri anbarın logistik problemlərinin həllinə təsir göstərir: anbarın mülkiyyət formasının seçimi, anbar şəbəkəsinin yeri, anbarın texniki təchizatı, saxlama sistemi və anbar prosesinin təşkili"[4].

Amerika iqtisadçısı R.Balloy qeyd edir ki, logistika yerdəyişmə və anbarlaşdırma üzrə bütün fəaliyyət növlərinin planlaşdırılması, təşkili və nəzarətin həyata keçirilməsidir, hansıki xammalın tədarükü məntəqəsindən son istehlakçı məntəqəsinə qədər material axının və müvafiq informasiya axınlarının hərəkətini təmin edir, həmçinin logistika sistemlərinin effektivliyi onların planlaşdırma və nəzarət mexanizmlərinin çevikliyindən asılıdır [2].

Mentzer (2001) logistikanı strateji menecment funksiyası kimi nəzərdən keçirərək onun biznes performansına təsirini önə çəkirlər. Bu yanaşma tədqiqatda nəzərə alınaraq, logistik göstəricilərin müəssisələrin ümumi strateji hədəfləri ilə uzlaşmasına yönəlik yeni qiymətləndirmə indikatorları hazırlanmışdır [4].

Rushton, Croucher və Baker (2017) logistika sistemlərinin davamlı inkişafında regional

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasını önəmli sayırlar. Bu işdə beynəlxalq təcrübənin Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılması və adaptasiya olunmuş modellərin təqdim edilməsi ilə həmin çağırışlara cavab verilmişdir [5].

Donald Dj.Bauersoks vurğulayır ki, logistika – istehlakçı sifarişinin tam ödənilməsinə yönəldilmiş istehlakçıya əmtəə, xidmət və zəruri informasiyanın effektiv və fasiləsiz daxil olmasının planlaşdırılması və təmin edilməsi prosesidir [6].

Dj.L.Xasket logistikanı minimum xərcə müəyyən xidmət səviyyəsində məhsul axınlarının idarə edilməsi, resurslardan və təchizat bazarlarından istifadənin koordinasiyası üzrə məcmu fəaliyyət növləri kimi səciyyələndirir [7].

Christopher (2011) vurğulayır ki, təchizat zəncirinin rəqabət qabiliyyəti onun informasiya texnologiyalarına inteqrasiyası ilə birbaşa bağlıdır. Bu kontekstdə aparılmış tədqiqatda süni intellekt, IoT və Big Data kimi texnologiyaların paylayıcı logistika sistemlərində tətbiqi real nümunələr əsasında qiymətləndirilmişdir [3].

Verner Kirşa logistikanı zaman və məkanın birləşməsinə səbəb olan bütün komponentlərin əlaqələndirilməsi kimi başa düşür [8]. Buna oxşar fikirə A.İ. Semenonkonun əsərlərində rast gəlinir. O, yazır ki, logistika – mütərəqqi düşüncə, metodologiya, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətində yüksək effektivlikdir. Bizim fikrimizcə, logistika terminin belə müəyyənləşdirilməsi düzgün deyil, çünki logistikanın paradigmalarını və məqsədini başa düşməyi xeyli çətinləşdirir.

A.N. Rodnikovun terminoloji lüğətində logistika xammal və materialların istehsal məssisəsinə, xammal, material və yarımfabrikatların zavoddaxili emalı, hazır məhsulun istehlakçıya onun marağına və tələbinə uyğun çatdırılması prosesində həyata keçirilmiş daşınma, anbarlaşdırma və digər material və qeyri-material əməliyyatlarının planlaşdırılması, nəzarət və idarə edilməsi, eləcə də müvafiq informasiyanın ötürülməsi, saxlanması və emalı haqqında elm kimi traktovka olunur [9].

Ənənəvi olaraq logistika sistemləri aşağıdakı mərhələlər üzrə inkişaf etmişdir:

- taktiki logistika (1950–1970): əsas diqqət məhsulun anbarlanması və fiziki nəqliyyatına yönəlmişdir;

- inteqral logistika (1970–1990): təchizat, istehsal və paylama mərhələlərinin inteqrasiyası ilə kompleks yanaşma formalaşmışdır;

- təchizat zəncirinin idarə olunması (Supply Chain Management – SCM) (1990-cı illərdən bu günədək): bütün logistik proseslər bir-biri ilə əlaqəli şəkildə strateji səviyyədə idarə olunur.

Paylayıcı logistika (distribusiya logistikası) – məhsulun istehsal mənbəyindən son istehlakçılara çatdırılması prosesini əhatə edən logistik istiqamətdir. Bu sistem məhsulların fiziki hərəkəti ilə yanaşı, sifarişlərin qəbulu, emalı, anbarlanması və müştəriyə təqdim olunması kimi mərhələləri də əhatə edir. Logistika təkcə məhsul axınının idarə olunması deyil, eyni zamanda informasiya axınının düzgün təşkili və sistem daxilində əlaqələrin optimallaşdırılmasıdır. Paylayıcı logistikanın əsas funksiyalarına aşağıdakıları aid etmək mümkündür:

- məhsulların düzgün marşrutlarla daşınmasının təşkili;
- müvafiq anbar şəbəkəsinin və yerləşdirmə strategiyasının seçilməsi;
- daşınma və saxlanma xərclərinin minimuma endirilməsi;
- müştəri sifarişlərinin sürətli və dəqiq yerinə yetirilməsi;
- idarəetmə və planlaşdırma üçün informasiya təminatının təşkili.

Bu funksiyalar yalnız texniki deyil, eyni zamanda iqtisadi və strateji əhəmiyyət daşıyır.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

Çünkü paylayıcı logistika sisteminin səmərəliliyi müəssisənin ümumi performansına və bazarda rəqabət qabiliyyətinə birbaşa təsir edir.

Logistika strategiyası müəssisənin ümumi biznes strategiyasına uyğun şəkildə hazırlanmalıdır. Bu, logistik şəbəkənin coğrafi quruluşu, ehtiyatların yerləşdirilməsi, təchizatçı və müştəri münasibətlərini əhatə edir. Strategiyanın uğurlu tətbiqi üçün SWOT analizi, risk qiymətləndirməsi və KPI-lərin müəyyən olunması vacibdir. Logistika sisteminin effektivliyi çətdirilmə vaxtı, xərc səviyyəsi, xidmət keyfiyyəti və ehtiyat dövrüyyəsi kimi göstəricilərlə qiymətləndirilir. Bu göstəricilərin daim monitorinqi və təhlili idarəetmənin təkmilləşdirilməsi üçün əsas baza yaradır.

Paylayıcı logistika sistemləri bir neçə əsas elementdən ibarətdir: anbarlar, nəqliyyat vasitələri, informasiya axınları, sifariş emalı və ehtiyatların idarə olunması. Bu komponentlərin koordinasiyası bütöv sistemin funksional effektivliyinə təsir edir. İdarəetmə mexanizmlərinə strategiyanın hazırlanması, operativ qərarların qəbulu, risklərin idarə olunması, performansın ölçülməsi və tənzimləyici sistemlərin qurulması daxildir. Həmçinin Lean logistik, Just-in-Time (JIT), və Total Quality Management (TQM) kimi yanaşmalar geniş tətbiq olunur. Müasir paylayıcı logistika sistemlərində ERP (Enterprise Resource Planning), WMS (Warehouse Management System) və GPS əsaslı nəqliyyat izləmə texnologiyaları idarəetməni sadələşdirir və operativliyi artırır. Rəqəmsallaşma və avtomatlaşdırma logistik proseslərin çevikliyini artırır.

Paylayıcı logistika sistemində xərclərin böyük hissəsi malların və materialların paylanması prosesinə - dövrüyyə alt sistemində çəkilir. Bu sahədə xərcləri azaltmaq üçün resursların tapılması böyük diqqəti cəlb edir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, dövrüyyə altsistemində xərclərin azaldılması yollarından biri müasir logistik vasitələrdən səmərəli istifadə makro və mikro səviyyədə logistika sisteminin yaradılmasıdır. Böyük, köklü şirkətlər mövcud resursları optimallaşdıraraq logistika konsepsiyalarını, sistemlərini və texnologiyalarını öz fəaliyyətlərinə uğurla tətbiq edirlər.

2. Paylayıcı logistika sisteminin idarə edilməsinin mexanizmləri

Paylayıcı logistika sistemi dövrüyyə altsistemində vacib, dinamik inkişaf edən elementi hesab olunur. Paylayıcı logistika sistemində idarəetmə qərarlarının qəbulu üsullarının kifayət qədər inkişaf etdirilməməsi, differensiallaşdırılmış funksiyaları olan çoxlu sayda vasitəçilərin olması və onlar arasında zəif qarşılıqlı əlaqə, habelə inventarların hərəkətində koordinasiyanın olmaması istehlakçıya çatdırılan məhsulların maya dəyərini artmasına səbəb olur. Bu isə öz növbəsində, istehsalçı şirkətin bazar strategiyasının həyata keçirilməsini çətinləşdirir, məhsulların rəqabət qabiliyyətini azaldır və digər mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. Müasir dövrdə distribyutor logistikasının mühüm problemlərindən biri logistika zəncirinin iştirakçılarının və vasitəçilərinin maksimum sərbəstliyə malik olduğu şəraitdə onun idarə edilməsi üçün yaxşı düşünülmüş mexanizmin olmamasıdır.

Şirkətin malların paylanması ilə məşğul olan bölmələrinin və malların istehlakçıya çatdırıldığı logistika zəncirinin iştirakçılarının idarə edilməsi alt sistemi logistika vasitələri haqqında məlumatlara malik deyil və paylayıcı logistika iştirakçıların razılaşmalarını artırmaq və xərcləri azaltmaq üçün logistika modellərindən və üsullarından istifadə etmir. Bu baxımdan, paylama logistikasında idarəetmə qərarlarının işlənilməsi hazırlanması və həyata keçirilməsi metodları ilə bağlı problemlər xüsusilə aktuallaşır və onların tədqiqatına böyük ehtiyac duyulur.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

Ümumiyyətlə paylayıcı logistika sisteminin (PLS) idarə edilməsi prosesi aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir:

- Birinci mərhələ sistem təhlili metodologiyasından istifadə etməklə paylayıcı logistika sisteminin arzu olunan vəziyyəti haqqında təəssürat formalaşdırmaqdır. Fəaliyyətin strateji məqsədi müəyyən edilmişdir. İdarəetmə praktikasında məqsəd əldə edilməsi tövsiyə olunan ideal, əvvəlcədən müəyyən edilmiş nəticə kimi başa düşülür. Məqsəd ikiqatdır. Bir tərəfdən məqsəd qanuna və qanuna söykənir, yəni obyektivdir. Məsələn, paylayıcı logistika sisteminin məqsədi istehlakçı ilə əlaqə yaratmaq və onun məhsula olan tələbatını ödəməkdir. Digər tərəfdən, məqsəd lider tərəfindən formalaşır və bu liderin ideal, intellektual quruculuğudur. Paylayıcı logistika sisteminin strateji məqsədini müəyyən etmək üçün marketing metodlarından istifadə edilməlidir, çünki onlar bazar maraqları (şərtləri) nəzərə alınmaqla PLS məqsədinin düzgün formalaşdırılmasına imkan verir.

- İkinci mərhələ paylayıcı logistika sisteminin real vəziyyəti haqqında təəssürat yaratmaqdır. PLS sahəsində mövcud vəziyyət haqqında obyektiv, ətraflı və dəqiq məlumat əldə etmək üçün funksional xərclərin təhlili, riyazi və statistik metodlardan istifadə etmək olar. Funksional xərclərin təhlili metodundan istifadə etməklə, əsas metodoloji prinsip - funksional yanaşma sayəsində ən yüksək səmərəliliyə nail olmaq olar. Funksional yanaşma logistik yanaşmanın aspektlərindən biri hesab olunur.

- Üçüncü mərhələdə paylayıcı logistika sisteminin faktiki vəziyyəti hədəflə müqayisə edilir, idarəetmə aparatının qarşısında duran problem və vəzifələr müəyyən edilir. Bu mərhələdə PLS rəhbərliyinin əsas vəzifəsi birinci və ikinci mərhələdə əldə edilmiş məlumatlar əsasında fəaliyyət proqramı qəbul etməkdir. Bu mərhələdə yeganə problem idarəetmə qərarlarının qəbulu problemi və ya seçim problemdir. PLS resursları həmişə məhduddur və onlardan istifadə etməyin bir çox yolu var. Effektiv idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün xüsusi üsullardan istifadə etmək lazımdır. Əməliyyat tədqiqatı bir qrup sualı həll edir: işin məqsədi - zəruri resursların məhdudlaşdırılması - mümkün həll yollarının axtarışı - fəaliyyət istiqamətinin müəyyən edilməsi.

Paylayıcı logistikası sistemi üçün qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün optimal qərar qəbul etdikdən sonra onun praktiki həyata keçirilməsi üçün plan hazırlamaq və həyata keçirilməsinə başlamaq lazımdır. Qəbul edilmiş qərarın icrası prosesində menecer həvalə edilmiş tapşırığın icrasına daim nəzarət etməlidir. Dördüncü mərhələdə lider təkə mövcud vəziyyəti qiymətləndirməməli, həm də ona fəal təsir göstərməlidir. Bu zaman müxtəlif idarəetmə üsullarından, xüsusən də motivasiya metodundan istifadə etmək olar.

Paylayıcı logistika sisteminin idarə edilməsinin beşinci mərhələsi idarəetmə, proqnozlaşdırma, integrasiya və koordinasiya üsullarından istifadə edir. Proqnozlaşdırma metodu PLS gələcəyində keyfiyyət dəyişiklikləri və ya gələcəkdə mövcud təbii inkişafın qorunması fərziyyəsinə əsaslanır. Birinci halda (uzunmüddətli proqnozlaşdırma üçün) ekspert metodundan, ikinci halda (qısamüddətli və orta müddətli proqnozlaşdırma üçün) ekstrapolyasiya üsulundan istifadə oluna bilər. PLS idarəetmə prosesində logistik integrasiya metodu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Həm müəssisə daxilində material axını, həm də onun paylama kanalları vasitəsilə hərəkətini idarə etmək üçün logistik integrasiya metodu tətbiq edilməlidir.

A.N. Rodnikovun terminoloji lüğətində logistika xammal və materialların istehsal məssisəsinə, xammal, material və yarımfabrikatların zavoddaxili emalı, hazır məhsulun istehlakçıya onun marağına və tələbinə uyğun çatdırılması prosesində həyata keçirilmiş daşınma, anbarlaşdırma və digər material və qeyri-material əməliyyatlarının planlaşdırılması, nəzarət və idarə

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

edilməsi, eləcə də müvafiq informasiyanın ötürülməsi, saxlanması və emalı haqqında elm kimi traktovka olunur [5].

Logistika termini haqqında tanınmış iqtisadçı alimlərin fikirləri və mülahizələrini üç qrupda sistemləşdirmək olar:

1. Birinci qrupda logistika müəssisə və təşkilatların material, informasiya və maliyyə axınlarının optimallaşdırılması barədə tətbiqi elm kimi dəyərləndirilir;

2. İkinci qrupda logistika şirkətin müxtəlif strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün əmtəənin (məhsulun) hərəkəti iştirakçılarının imkan və vəzifələrinə inteqrasiya olunmuş müəssisənin axın proseslərinin idarə edilməsinə elmi yanaşma kimi traktovka olunur;

3. Üçüncü qrupda logistika biznesin fəlsəfi və metodoloji konsepsiyası kimi şərh edilir.

Biz ikinci qrup müəlliflərin yanaşmalarını dəstəkləyirik və hesab edirik ki, logistika – strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün iqtisadi sistemin iştirakçılarının inteqrasiyalaşmış hərəkəti və məqsədi, material, informasiya və maliyyə axınlarının idarə edilməsi üzrə fəaliyyətidir. S.İ.Ojeqovun lüğətində “inteqrasiyalaşdırmaq – tam halda hissələri birləşdirmək” ifadəsinə rast gəlinir. A.N.Uşakovun lüğətində də buna bənzər fikir söylənilir: “inteqrasiya – istehsal prosesində hər hansı hissələrin, yaxud elementlərin bütöv bir halda birləşdirilməsidir”. Beləliklə, bölüşdürücü logistikanın idarə edilməsində inteqrasiyalaşmış logistika konsepsiyasından istifadə olunması vacibdir.

Logistika sistemlərinə sistem yanaşması onların komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsini və ümumi məqsədə xidmət edən bir bütöv struktur kimi fəaliyyətini nəzərdə tutur. İdarəetmə strukturları isə mərkəzləşdirilmiş və ya desentralizasiya olunmuş formada qurula bilər. Mərkəzləşdirilmiş idarəetmədə qərarlar əsas idarəetmə mərkəzində qəbul olunur və paylayıcı şəbəkəyə ötürülür. Desentralizasiya modelində isə qərarların qəbulu bölgə mərkəzlərinə həvalə edilir, bu da çevikliyi və lokal adaptasiyanı artırır. Paylayıcı logistika təchizat zəncirinin əsas həlqələrindən biridir. Təchizat zənciri yalnız məhsulun istehsalını deyil, həm də onun son istifadəçiyə qədər çatdırılması prosesini əhatə edir. Bu baxımdan, paylayıcı logistika zəncirinin son mərhələsini – məhsulun bölgüsünü və müştəriyə çatdırılmasını həyata keçirir. Bu mərhələnin effektiv təşkil olunması təchizat zəncirinin bütöv performansına ciddi təsir edir. Təchizat zəncirinin optimal işləməsi üçün paylayıcı logistikanın idarə edilməsi ilə bağlı düzgün qərarlar qəbul edilməli, məlumat axını fasiləsiz təmin olunmalı və marşrut planlaşdırması daim təkmilləşdirilməlidir.

İnformasiya texnologiyaları paylayıcı logistika sistemlərinin idarə olunmasında inqilabi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Müasir logistika prosesləri real vaxt rejimində izlənilir, avtomatlaşdırılmış qərarların qəbulu mümkün olur və məlumatların analitik emalı ilə daha səmərəli planlaşdırma həyata keçirilir. Logistika sisteminin idarəetmə keyfiyyəti və səmərəliliyi müxtəlif performans göstəriciləri vasitəsilə ölçülür. Ən çox istifadə olunan meyarlar aşağıdakılardır:

- çatdırılma dəqiqliyi və vaxtı – sifarişin vaxtında və düzgün şəkildə təhvil verilməsi;
- xidmət səviyyəsi – müştəri tələbatlarının nə dərəcədə qarşılandığını göstərir;
- logistika xərclərinin səviyyəsi – daşınma, anbar, idarəetmə və əlavə xərclərin ümumi göstəricisidir;

- ehtiyat dövrüyyəsi – ehtiyatların nə qədər tez tükəndiyini və təkrar dövrüyyəyə daxil olduğunu əks etdirir;

- marşrut optimallığı və nəqliyyat səmərəliliyi – daşınma marşrutlarının minimum məsafə və vaxt üzrə təşkil olunması;

Bu göstəricilərin davamlı təhlili və təkmilləşdirilməsi effektiv idarəetmənin əsas şərtidir.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

3. Azərbaycanda paylayıcı logistika sistemlərinin tətbiqi

Son illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində atılan addımlar logistik infrastrukturun gücləndirilməsini prioritet sahələrdən birinə çevirmişdir. Xəzər dənizi vasitəsilə Şərq-Qərb və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin kəşiməsində yerləşən Azərbaycan, tranzit və logistik mərkəz kimi strateji əhəmiyyətə malikdir. Hökumət tərəfindən həyata keçirilən **Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Ələt Azad İqtisadi Zonası, Böyük Logistika Mərkəzləri** kimi layihələr ölkədə logistik imkanların genişləndirilməsinə xidmət edir. Bu fonda paylayıcı logistik sistemlərin inkişafı da aktualıq qazanmış və bir sıra özəl sektor nümayəndələri bu sahədə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən logistik şirkətlər yükdaşıma və distribusiyaya; anbar xidmətləri və sifarişlərin qablaşdırılması; gömrük sənədləşməsi və multimodal daşımalar; E-ticarət üçün sürətli çatdırılma həlləri xidmətləri təklif edirlər. Lakin bu sahənin inkişafında bir sıra problemlər də müşahidə olunur:

- **İnfrastrukturun qeyri-bərabər inkişafı** – regionlarda logistik mərkəzlərin sayı azdır, əsasən Bakı və ətrafında cəmlənmişdir;

- **Texnoloji integrasiyanın zəifliyi** – bir çox yerli şirkətlərdə ERP, WMS kimi sistemlər ya tətbiq olunmur, ya da natamam şəkildə işləyir;

- **Kadr çatışmazlığı** – logistika üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislərin sayında çatışmazlıq vardır;

- **Tənzimləyici mexanizmlərin yetərsizliyi** – normativ baza bəzən müasir texnologiya və əməliyyat mexanizmlərinə adekvat olmur.

Müqayisə üçün, Türkiyə, Litva, BƏƏ (Dubay) kimi ölkələrdə paylayıcı logistika sistemləri çox yüksək səviyyədə inkişaf edib. Bu ölkələrdə Regional logistik mərkəzlər qurulub; Dövlət dəstəyi ilə logistika zonaları yaradılıb; Rəqəmsal platformalar vasitəsilə daşıma, anbar və sifariş idarəetməsi birləşdirilib; İxtisaslı kadr hazırlığı proqramları fəaliyyət göstərir. Azərbaycanın bu sahədə uğurlu təcrübələrdən faydalanması üçün beynəlxalq modellərin yerli şəraitə uyğunlaşdırılması və pilot layihələrin həyata keçirilməsi vacibdir.

Fikrimizcə, Azərbaycanda paylayıcı logistika sistemlərinin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı istiqamətlər üzrə tədbirlər tövsiyə olunur:

1. Regional logistik mərkəzlərin yaradılması – Gəncə, Lənkəran, Quba və Naxçıvan kimi bölgələrdə müasir paylayıcı mərkəzlərin qurulması.

2. Texnoloji transformasiya – yerli şirkətlərin ERP, WMS, TMS kimi idarəetmə sistemlərinə keçidinə dövlət dəstəyi və güzəşt mexanizmləri tətbiq edilməlidir.

3. İxtisaslı kadrların hazırlanması – universitetlərdə logistika və təchizat zənciri ixtisaslarının genişləndirilməsi və peşəkar təlim proqramlarının təşkili.

4. Hüquqi və institusional islahatlar – logistik fəaliyyətlə məşğul olan şirkətlərin rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün gömrük, vergitutma və lisenziyalaşdırma prosedurlarında sadələşdirmələr aparılmalıdır.

5. Rəqəmsal platformaların yaradılması – daşıyıcılar, sifarişçilər və xidmət təminatçılarını bir araya gətirən onlayn logistik platformaların istifadəyə verilməsi.

Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə Azərbaycanın nəinki daxili bazarında, həm də regionda paylayıcı logistik mərkəzə çevrilməsi mümkündür.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.

AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.

АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

Y E K U N

Paylayıcı logistika sistemlərinin effektiv idarə olunması müəssisənin bazardakı mövqeyini möhkəmləndirir və müştəri məmnuniyyətini artırır. Texnoloji inkişaf və düzgün strateji planlaşdırma bu sistemlərin dayanıqlılığını təmin edir. Gələcəkdə süni intellekt və böyük məlumatların (Big Data) tətbiqi ilə logistik idarəetmə daha proqnozlaşdırılan və səmərəli olacaqdır. Aparılmış tədqiqat əsasında aşağıdakı təkliflər irəli sürmək olar:

- paylayıcı logistika yalnız mərkəzi şəhərlərdə deyil, regionlarda da inkişaf etdirilməli, regional logistik mərkəzlər yaradılmalıdır;
- yerli logistika şirkətlərində rəqəmsal transformasiya təşviq olunmalı, ERP, WMS, GPS izləmə sistemlərinin tətbiqi üçün dövlət və özəl sektor əməkdaşlığı gücləndirilməlidir;
- Azərbaycanın beynəlxalq logistika dəhlizlərində mövqeyini gücləndirmək məqsədilə Türkiyə, Çin, Qazaxıstan və Avropa ölkələri ilə logistik tərəfdaşlıqlar dərinləşdirilməlidir;
- ətraf mühitin qorunması məqsədilə ekoloji cəhətdən davamlı daşımalar, alternativ enerji ilə işləyən nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi və tullantıların azaldılması üçün normativ təşviq mexanizmləri hazırlanmalıdır.

Bu təkliflərin həyata keçirilməsi Azərbaycanda paylayıcı logistika sistemlərinin inkişafına təkan verə, iqtisadi artım və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini gücləndirə bilər. Məqalə çərçivəsində aparılmış araşdırmalar göstərdi ki, paylayıcı logistika sistemləri müasir iqtisadiyyatın əsas dayaqlarından biri olmaqla, məhsulların istehsal nöqtəsindən son istifadəçiyə optimal və səmərəli şəkildə çatdırılmasını təmin edən kompleks və çoxpilləli strukturdur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat və Rəqəmsal İnkişaf Nazirliyi – Rəsmi hesabatlar və logistik inkişaf strategiyası sənədləri.
2. Ronald Ballou (2017). The Handbook of Logistics and Distribution Management. 6th Edition. Kogan Page.
3. Christopher, M. (2011). Logistics and supply chain management (4th ed.). Pearson Education Limited.
4. Mentzer, (2001). Defining supply chain management. Journal of Business Logistics, 22(2), 1–25.
5. Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2017). The handbook of logistics and distribution management: Understanding the supply chain (5th ed.). Kogan Page Publishers.
6. D.Bowersox, D. J., Closs, D. J., & Cooper, M. B. (2012). Supply Chain Logistics Management. 4th Edition. McGraw-Hill.
7. Дыбская, В. В. Управление складированием в цепях поставок / В. В. Дыбская.
8. Karniouchina, E., Ustundag, A., & Cevikcan, E. (2021). Digital Supply Chain and Smart Logistics. Springer.
8. А.Н. Радинский Логистика: Терминологический словарь. 2-е изд. исправленное и дополненное. – М.: ИНФРА-М, 2000. 352 с.
9. World Bank Group (2023). Logistics Performance Index. <https://lpi.worldbank.org/>

AUDIT 2025, 1 (47), səh. 156-165.
AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.
АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

*Sarvar Alijan Abbasov,
D.Sc. (Econ.), Professor,
Baku State University
E-mail: server.abbasov@gmail.com;*

*Yusif Aziz Alakbarli,
Ph.D. Student,
Baku State University
E-mail: yusif_elekberli.2002@mail.ru
© S.A.Abbasov, Y.A. Alakbarli, 2025*

MANAGEMENT MECHANISMS OF THE DISTRIBUTION LOGISTICS SYSTEM IN MODERN CONDITIONS

A B S T R A C T

The purpose of the research is to investigate the theoretical foundations and management mechanisms of distribution logistics systems, assess the potential of Azerbaijan in this area and put forward proposals for development prospects.

The methodology of the research - a systematic approach, comparative analysis and synthesis methods were used during the research.

The practical importance of the research - through the analyzed management mechanisms and applied modern technologies, companies can optimize logistics costs, increase the efficiency of the supply chain and increase customer satisfaction.

The results of the research can be used in the formulation of logistics policies for state bodies and business structures operating in various sectors of the economy.

The originality and scientific novelty of the research - new approaches to the management of distribution logistics systems are proposed in the rapidly changing economic and technological conditions of the modern era. The scientific novelty lies in the fact that this work evaluates the role of digital technologies - in particular, Big Data analytics, artificial intelligence algorithms and automated decision-making systems - in the management of distribution logistics systems.

Keywords: distribution logistics, management mechanisms, supply chain, information technologies, strategic planning, logistics network.

AUDİT 2025, 1 (47), səh. 156-165.
AUDIT 2025, 1 (47), pp. 156-165.
АУДИТ 2025, 1 (47), стр. 156-165.

*Аббасов Сарвар Алиджан оглы,
доктор экономических наук, профессор,
Бакинский Государственный Университет,
E-mail: server.abbasov@gmail.com;*

*Алекберли Юсиф Азиз оглы,
докторант,
Бакинский Государственный Университет,
E-mail: yusif_elekberli.2002@mail.ru
© Аббасов С.А., Алекберли Ю.А., 2025*

МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНОЙ ЛОГИСТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Р Е З Ю М Е

Целью исследования - является исследование теоретических основ и механизмов управления системами распределительной логистики, оценка потенциала Азербайджана в этой сфере и выдвижение предложений по перспективам развития.

Методология исследования включает системный подход, сравнительный анализ и методы синтеза.

Практическая значимость исследования - заключается в том, что с помощью проанализированных механизмов управления и применяемых современных технологий компании могут оптимизировать логистические затраты, повысить эффективность цепочки поставок и повысить удовлетворенность клиентов.

Результаты исследования могут быть использованы при формировании логистической политики для государственных органов и бизнес-структур, работающих в различных секторах экономики.

Оригинальность и научная новизна исследования - предложены новые подходы к управлению распределительными логистическими системами в быстроменяющихся экономических и технологических условиях современной эпохи. Научная новизна работы заключается в том, что в ней оценивается роль цифровых технологий, в частности, аналитики больших данных, алгоритмов искусственного интеллекта и автоматизированных систем принятия решений, в управлении системами распределительной логистики.

Ключевые слова: распределительная логистика, механизмы управления, цепь поставок, информационные технологии, стратегическое планирование, логистическая сеть.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
12.11.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
07.01.2025
Çapa qəbul olunmuşdur: 06.02.2025*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 12.11.2024
Отправлено на повторную обработку:
07.01.2025
Принято к печати: 06.02.2025*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 12.11.2024
Send for reprocessing: 07.01.2025
Accepted for publication: 06.02.2025*